

DOMINIKO THEOTOKOPULI GREKOA

Gizonak gizona nekez ezagutu oi du, dio esaera batek. Bai, norbaiten ezagueran sakontzeko alperrikakoa da atean irautea, atetik azalaren azala bakarrik azaltzen baida. Sartu gaitzen ba, al dugun aurreraño, ikusten duana ikasi dezan gure buruak. Grekoa, gaur gure gizona. Bere barrenak argiago ikusi ditzagun maite dezagun antzelaria. Ni bera maitatzen asi nintzanean argitzen asi zitzaidan adimena. Berak bultzatzen zidan oraiñ duten maitasunera ta maitasunetik joan naiz ulertzen nola bere animaren su ta indarrak margo lanak boiltzen zizutzen. Ze ikuskai lilluragarria aurrean, antzelariarekin bat egin da gero. Zailla zana erreztu, errezteke. Gogorra bigundu, biguntzeke. Emen nere ordu ederrak itz urrietan.

Dominiko'ri jaiotzean, Cretako gizarteak, sortalde ta sartaldearen mugan, toki egin zion. Gizarte ederra, zeru garbi baten jabe, iru endaz uritua gerkar, mairuetar eta erbetarrez. Gurasoak gerkarrak izan arren, sortaldeko erri auen atz sakona du bere izaeran. Ume zalarik, an, margo-ertiko enen urratsak eman, Grezi zarraren jakinduria ta sortaldeko kristauen Teologia ikasi bizanzitar prailleen begi-

rapean egin zitun. Leku bakartien ixiltasuna maite zuan. An Sitnaiko mendi gallurrean Yhabereren indarrak odei zakar tartean Moiseren soifia nola bereganatu zuan ikuster, idazteunaren lerroak lagun zitularik bere burua joango zitzaion. Ogei urte inguruan urontzitik aberriari azken biotz agurra ta...

Venezia'n gure gizona arkitzea ez da arrigarri; Cretako eskua zuan eta margozkari bikafiak baizeuden bertan. Venezia'n izan zituan ibilleren berririk ez dugu. Bakar bakarrrik Tizianoren (ordurako oso zarr) ikasle dabillega; arek erakutsitakoak sakon ez artu arren, olioeko margoen erabiltza ikasiko zuen beintzat. Tintoretoren atza geiago bereizten da, baita Corregiorena ere, margoren oztasunean.

1570'ko urtean, Rafael eta Mikel Anjelaren itzala uri nagusian jabe dala, Dominiko agertzen da. Baño Erromako uria etzaio egoki. Bere barrengo sua, gizon aundien sua, ango egurrak ezin dute ase. Egu-rasti lizunzale aiek berak barnean duen gogakitasunaren aurka baidoaz. Gure antzelaria antzelari utsa ez dalako, antzelari utsak oartzten dun eder eta sakon margotzen duana da. Mota ontan geien igo dana Velázquez dugu. Ordurako Erroman geienak mota ontakoak ziran, Mikel Anjel, Rafael, Salbiati, Pomeranzio eta abar. Gureak oster barrengo kezka gogorra agertu nai du, ori bai, al dun eder eta egoki, baiña beti barrengo kezka azaldu

naiean. Eta bere izaeraren ezaugarri bezela: Sixtina kapillako Mikel Anjelen "Azken Epaiaren" aurka, arek baño eratsuago eta margotzan gutxitzeke berriro egingo dula mintzatzen da. Ez uste gure gizona ospedun etzala ordurako, izan ere bai ba-zitun ikasleak, baño Erromako margolariak bere maisu ospatsuenaz mintzo ura aditzean begi txarrez begiratu zuten. Laister irten-go da Erromatik. Egia esateko irteraren zergatiak ez dakizkigu. Erromako lagun espafiarrak, Felipe-ren eskaera, igesi agian, emen irteraren azalpenak. Ziur dakiguna au da: bein Madriden urte oso bat igaro ondoren 1577'ko urtean Toledon dagola. Cretatik Venezia-ra joan zan bidazte gaztea, Italikoko bidetakoa, Mediterraneoan itxas lapurren artean ibilli ondoren, azkenik Toledori, ain lilluragarri, so egifik, bertan geratzen da. Bertan burgaitzki, bizi izandu zan, ura illobitzat nai izan zun eta an dira bere ezurrak aldian nasturik.

Jaio zanetik biotzean eraman maitasunak bere tokia arkitu du. Semeak ezagutu ez duan aitaren ganako maitasuna gordetzen eta aurkitzen duan bezela ta gero aurkitzean zearo beregana itzultzen duan bezela, orrela egiten du Grekok Toledorekin. Ez du antzelari Toledok egin, ez. Grekoa berez da antzelari, baiña atekoak osatzen dute bereztiko au. Eta Toledo da Grekoren ertia sartzeko uztarririk onena. Bere egunerokoan Toledo-

ren biziera azalduko du. Bertakoak goiko atsa indartuko dute bere gizon antzetan, gizonenetan ta ainge-ruenetan. Ba-du ba Toledok ere Grekoren erti ospean zer ikusia. Ospe aundiko margolaria genuke Erroman edo Italiko urietan bere egunak egin balitu. Baiña ez gaur ezagutzen deguna. Etziran arkituko munduan ain indar kementsuz eta sortaldeko mistikaz jantzitako margoak. Grekok bereiztasuna Toledori zor dio. Zer aopeko azaldu ote dio Toledok?

Orduko zaldunak (oso arroak gaztelerrian izan oi diranez) eta eliz gizonak Toledoko goiko mallak betetzen zituzten. Aitzinean ber-ritz sortaldarrak, auek dira Toledori bereiztasun bat ematen diote-nak. Onela dio oraingo prantsez bidazti batek: "Toledo-n sortaldeko erriaren arnasak bete zidan. Ka-lean gora bera eberrak eta ara-bitarrak gazteleraz jantziak zebil-tzen". Toledo gaztelerraren men-dean jartzean bertan geratu baizi-ran. Mairutarren buru Toledo zala ta ordu ezkeren sortaldearen begia sartaldera begira egon dala ez dugu aaztu bear. Marañonek dionez noti-fiak bakarrik ez, lurraldea ere Pa-lestinaren antz osokoa da ta lurre-ko atzak igarleen oifia utzitakoak dirudite.

Toledon bi ozte mota auek bi izenekin bereizten ziran: Kristau zarrak eta berriak. Zarrak godoen semeak bezela ospatzen ziranak eta berriak judumaomarren ondo-

rengoak. Baiña sortalerrikoak bein kristau eran sartu ezkeren aien bi-llobak kristau zarrengandik eziran bereizten. Kristautasuna bizitzeko eran zegoan aldia. Zarrak aszetika utsaren bidea jarraitzen zutenak zirala esan diteke eta gaifera gur-tzerakoan zeru-izakiak emengo gi-zonen antzera jazten zituzten, mi-ñez beteak ta odola, ixurtzen zute-la. Felipe II'gnak. (kristau zar auen eredu) Grekori agindutako lan bat ukatu zion, bere margoan Grekoak nunbait ez omen zuan odol tantorik banatu ta martiri aiek Erregeari ez omen zioten otoi egi-teko gogorik ematen. Mistikaz be-teak baidaude Grekoren margo-la-nak. Ez odolik, ezta miñaren azal-penik, auek ez baidira eriotzaren menpean geratzen, alai gaintzen baizik. Grekoa kristau berrien ja-rraitzalle dugu, biotza mistikaz be-tea Teresa ta Gurutzeko Ionen an-tzera. Kristau zarrak ez dute sor-taldeko mistika ondo ikusten. Mis-tiko batek baiña geiago inkisizioa-ren eskuetan bizia utziko du, Gu-rutzeko Iones ere inkisizioaren men-pean egona da, eta Inkisizioaren maisu baten irudi itxus eta parre-garri bat Grekoren margozketatik irtetzea ez da arritzekoa. Toledo sortalerrri egiten duten indarrei Grekoak bere burua makurtuko die. Auen eragipen guziak batuaz eza-gutu dun eleskia bakunduz ta go-gortuz ikusiaziko digu. Muifio mus-ken eta bertako seme goibelen tar-tean Venezia ta Erromako mar-

go beroak otzak eta margulak biur-
tzen dira. Margo gorri eta urre
ordekoak utziaz urdin eta gorri
garbien motak beretzakotzen ditu.
Zail batzen diran margoak ondoan
jartzen ditu aurka-gogor bat egi-
fiaz. Margoz are aundiak zabaltzen
ditu, biziak gordintasuneraiña. Bes-
tetan uts aundiak ardin-erautsuz
beteaz. Emen ba gizona uztarri-
pean, anima minberaren margolari
izateko preste.

Tome donearen eliza, berez Alari
eskeñitakoa, buztiferrezko dorre go-
rria aidean dirudi Tajoko uren pa-
rerik, arambel mudejarrez abe la-
banduekin ornitua. Toledoko arro-
bieten moiruar anima ertitsua an
dagola gogorazitzen dit. Eta ezin
aurkitu txoko ederragorik Greko-
ren miesarentzat, bi izakeren neu-
rri ta azaldupen, margoekin idatzi
zuen garaienarentzako. Au illun-
pean dago ta ondoan izkuntza bat
"El entierro del Conde de Orgaz".

Bere naia azaldu naiez, miesa au
autetsitzea iruditu zait onena. Au
baida egingo dituan margotzen bil-
tzalle. Toledoko bizitzaren asiera
izan arren ez du ala ere ezer gal-
tzen, asiera bikaiña baida. Bere
lan guzia leio batetik ikusi geneza-
ke ta leio au Tome doneko illun-
pekoa besterik ez da. Bere margo-
tzari dagokion muga eta bere izate
osoa bertan arkitzen dira. Muga
jartzeak eta lana biltzea gero da-
toztela egia da, bafia gure gizonek
asieratik bere bidea autesten du ta
bein bidea ikusi ezkeru bidea zu-

zen zuzen jarraitzen du al dun on-
doen sakon eta ederkiaña.

Irudiaren leloa Toledoko istori
bakun bat da. Toledoko zaldunak
Orgaz lagunaren illetan egite mi-
ragarri bat ikusten dute: Agustin
eta Esteban doneak illaren gorpu-
tza eskuetan artuaz illobian jar-
tzera doaz, bitartean aingeru batek
illaren anima zeruko izaki ta doa-
tsuen aurrean jartzen du. Greko-
ren margazki gogakiak bi eratan
azaltzen dute beren esan naia, eta
era auek illeta ontan bereizten di-
ra. Bide bat, amets zoroen irudiak
ematen duana, doatsuen zeruan le-
rratzen da; ta bestea, egizko ta
benetakoan irudiak, zaldun eta eliz-
gizonen illari eltzen dioten bi san-
tueri, ikuskan. Ala ba, margoan
dagon aurrak deitzen digunez Gre-
koren ertiari margazki ontan be-
giratu bat eman dezaiogun.

Azpiko aialetik asita ikus deza-
gun margolarien jakintza illetaren
agerketan. An azaltzen diran ar-
pegiak. Aiek dira Toledoko seme
zaldun benetakoan arpegiak, a-
rroak, goibeltsuak... Gogoratu zai-
tezke beste bularren eskua dun zal-
dunaren margoan bere begiratze
gotillunean eta lasaitasun gogaki-
tsuan. Arpegi auek bezin gogaki-
tsurik ez dut topatu. Baretasunean
mirariaz arritzeke, ongetzen, dira.
Or daude eliz-gizonak, bat bakarrik
arrituta, goza begira dago, ezkerre-
an mirariaren berri praille batek
besteari eguneroko edozein gauza
bat ematen dio. Orduko kristauera

ondo ikusi zuan margozki onen egilleak. Praille autetik jaioko dira geroko Prantzisko deun ta beste deunak, ori bai, luzegoak, bere barrenak gora irten naiean, goia gerutu duela, goraka doaztela, auen begiak aunditasunean bertan egon bailitezke, eta aurrera pausorik ezin eman bezela.

Illetan dauden ezkerreko praille tartean esku zuri bat agertzen da ta nere begia so geratzean lilluragarritu du, uso txuria aidean dirudi, bere biziaren jabe balitz bezela. Grekoaren esku pifiak, ainbat pitxitu zitun eskuak. Unamuno jauna Toledora joaten zan bakoitzean ezin ziteken itzuli Grekoaren eskuak ikusteke.

Eta guztia erti-lan arrigarri batez jantzia bai margoen neurrian bai oien banatze zuzenean, margoen mallak aberastasuna nabartzen dute, erdiko gizon saillean urrezkoak eta janzkorriak praillearen jantzi urdin eta apaizaren ator zuriaren tartean, gotzai donearen margoa biziko jantziak indar ematen diola. Gizonen jantzi beltz eta idun txuriren gaithean diran buru margul eta zurpill illerapean kandelen lasto-argiaren aurka.

Altxa begiak. Aingeruaren eskuetan Orgaz jaunaren anima biluzik betiko epaia jasotzera... Ikuskai onek bekoarekin zer ikusi aundirik ez du. Oso beste baidira. Gogaki ta galkiaren aldia dute. Bealdekoa ain gure neurrikoa ta goikoa gure neurritik irtena, egille

bat eukitzea ez ote da arritzekoa? Ez, agian jartzeke. Eskuetan dabilkigun margazkia Mikel Anjelearen "Azken epaiarekin" neurtzen baldin badugu, Grekoren margazkian beko gizonak goiko izakiekin duten aldia askoz txikiagoa dala ikusiko dugu, "Azken epaiaren" izakien ondoan Grekoren Toledoko zaldunak gogo utsak baidira. Grekoren zaldunak antz benetakoa dutela esaten dute, nik uste dut Grekoren arnas gogakik zaldunen arpegiak betetzen ditula. Ori bai zeruko izakietan geiago, ez al daude ba zeruko izakiak naiz gogo utsak naiz doatsuen animak gorputzetik urrutiago? Grekori bereiztasuna gizon antzetan nabartzen baldin bazaio geiago bere buruak sortzen ditunetan. Azken auetan sortaldea bereizten da batez ere. Bere odei indartsuak eta gogorak, illun eta goibelak batean Sinaiko mendia- ren odeien atza. Toledoko neskati sortaldarren irudiak bere aingeruetan, bere Ion donetan, gurutzeko Kristuetan eta abar. Emen bi aingeru aundietan eta Ama Birjiaren arpegian atz onez ikutuak. Lañoak aulki dituztela doatsu sail bikaiña, aragi gutxiko gorputzak baño erraldoiak, lankoari so, Beregan goi otoitzean murgilduak, kristau berrien eran, Teresa ta Gurutzeko Ionen antz. Gorputzetik aztuaz geroz ta gero bere neurriak ukatuko dizkie gogakitsuago azal ditezen. Gorputzen goraka onek egin aziko dio geroz ta gero gorputzari jara-

mon gutxiago ematea. Gorputzak margo-ero bakunez beteko ditu ez baida gorputza bearrenezkoa anima gora daukarentzat. Anima azaldu naiean gogorra egingo da bere margazkia ta bere gorago joan naian zoro ta ameslari izenak emango dizkiote. Grekok merezi duan ospea ta ertimaisuen onespena artze-ko, bearrezkoa izan da oraingo ertiare azalpena Delacroitarretik Zezannetarrarte, Monet eta Van Goghen ertia igarotzea. Baña Grekoren margazkia ikusten ikasi danean ez da bera jatxi bere ertia gorago geratu baizik.

Gizon onen izakera aundia, bere kezka, bere lillura mamitsua ta ameslaria, lizunkerigabekoa, mar-

goen bakuna mistikoen gogakitasunarekin, dana da sortaldarra. Ori dana Cretan edoskita onera ekarri zuen eta emen gazteleko sartalderrian osatu. Bere erti ikaragarriarekin bizkor aurkezten digu gorputzaren egokera bakarrik ez baita ere animaren izkutuak ordurarte ezagutzen etzan indarrarekin. Grekok margo izkuntza aberastu zigun margazkiaren gutxigoraberak neurri garaitsura jasoaz. Egitan bere izakera gizonen gafietik dago, mistikoa, Goethek dion eran, berarentzat lurrekoa alegia baida, eta bere eskuetatik zifetsi ezifekoa ere egi ta bizi egin baitzan. Artu ene irakurle lantxo bat eta begira bere ertia, au antzelaria ezagutzeko egokiena baida.